

بررسی و تحلیل کیفر انگاری جرم محترمان از دیدگاه فقه و حقوق ایران

پدیدآورنده (ها) : علی نژادی، امیرمحمد؛ حسین نژاد، سید مجتبی

حقوق :: نشریه مطالعات حقوق :: پاییز ۱۴۰۰، دوره جدید - شماره ۲۰

صفحات : از ۷۳ تا ۸۷

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1834189>

تاریخ داندود : ۱۴۰۴/۰۵/۰۷

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

- خشونت آخرین راهکار اسلام
- مسئولیت مدنی صغار و مجانین در ماده ۱۲۱۶ قانون مدنی و تعارض آن با ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی

عناوین مشابه

- بررسی رکن روانی جرم از دیدگاه فقه و حقوق موضوعه ایران
- عدم اعتبار جرم انگاری پولشویی از منظر فقه و حقوق ایران
- جبران خسارت در جرم زنا از دیدگاه حقوق ایران و فقه امامیه
- جبران خسارت در جرم زنا از دیدگاه حقوق ایران و فقه امامیه
- بررسی حکم مصادیق حضور زن در جامعه از دیدگاه فقه امامیه و حقوق ایران
- بررسی خودکشی از دیدگاه فقه جزایی و حقوق کیفری ایران
- مطالعه و بررسی جرم دزدی از دیدگاه فقه، حقوق و قانون مجازات اسلامی
- تحلیل و بررسی اجتماع اسباب از دیدگاه فقه و حقوق کیفری با تأکید بر نظر امام خمینی(س)
- بررسی رویه اداری حل اختلاف در اتاق بازرگانی ایران و عراق از دیدگاه فقه و حقوق اسلامی
- بررسی وضعیت نکاح سفیه از دیدگاه فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران

بررسی و تحلیل کیفر انگاری جرم محترکان از دیدگاه فقه و حقوق ایران

امیرمحمد علی نژادی^۱. سید مجتبی حسین نژاد^۲

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی موسسه آموزش عالی غیرانتفاعی پارسه، ایران

amir21.alinejadii@gmail.com

۲. دانشیار موسسه آموزش عالی غیرانتفاعی پارسه، ایران

mojtabahoseinnezhad4@gmail.com

چکیده

یکی از روش‌های کسب درآمد نامشروع که دین مبین اسلام آن را منع نموده احتکار است. اسلام به پیروانش اجازه نمی‌دهد که با احتکار کالا و در تنگنا قرار دادن افراد جامعه اسلامی منفعت شخصی کسب نمایند و با عرضه نکردن یک کالای مورد نیاز جامعه، باعث افزایش قیمت آن کالا شوند و در نهایت سود بیشتری را کسب نمایند. اکثر مراجع و علمای معاصر احتکار را به همه نیازهای عمومی جامعه تعمیم داده‌اند و در واقع، تنگی معیشت از ملاک‌های تحقق احتکار در زمان کمبود است. یکی از انواع احتکار، احتکار الکترونیکی هست که هم در تعریف و همچنین در شرایط با احتکار سنتی یکسان است و حکومت اسلامی به هنگام مصلحت جامعه حق دارد از احتکار الکترونیکی جلوگیری کرده و محترک را تعزیر کند. در خصوص مجازات محترک، وی حداقل به مجازات‌های تعزیری و حداکثر به اعدام به عنوان مفسد فی الأرض، محکوم می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: احتکار، اقتصاد، فقه، حقوق

مقدمه

از جمله‌ی اهداف مکاتب الهی، تحقق آرامش و امنیت در جامعه بوده و از همین روی حاکمان جوامع، با هر نوع عقیده‌ای که دارند، تلاش فکری و عملی‌شان را به کار می‌گیرند تا جامعه اصلاح شده و به آرامش و امنیت برسد. لذا از مهم‌ترین عوامل تحقق آرامش جامعه، ایجاد امنیت اقتصادی می‌باشد و یکی از رفتارهایی هم که امنیت اقتصادی و به تبع آن آرامش مردم را از بین می‌برد.

احتکار از آفت‌های اقتصادی است که مستقیماً به مصالح جامعه مسلمین مربوط بوده و پیگیری از آن از جمله وظایف حکومت اسلامی است. اسلام این نوع کسب درآمد را حرام نموده و در قرآن، احتکار را به شدت نهی شده است. حال یکی از دلایل تأکید قرآن در خصوص نهی عمل احتکار به علت تأثیری است که این پدیده‌ی شوم در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اعتقادی، اجتماعی، دنیوی و اخروی بر جوامع انسانی وارد می‌کند؛ مثلاً با ترویج احتکار در یک جامعه و انباشت ثروت مانع از ترویج فرهنگ کار و تلاش شده که این خود نظام اقتصادی معتدل را به هم می‌زند و موجب از میان بردن امنیت، فساد و نابسامانی در جامعه می‌گردد. همچنین، وجود نارسایی در تأمین کالاهای اساسی و اقلام مصرفی موردنیاز مردم از سویی سبب افزایش قیمت‌ها شده و به نوبه خود موجبات تنگ‌شدن معیشت مردم جامعه را فراهم می‌آورد و از سویی هم امنیت روانی مردم جامعه را تحت الشعاع قرار می‌دهد.

جرم احتکار نه تنها در قرآن مورد نکوهش و نهی قرار گرفته بلکه محکمر مورد لعن خداوند، پیامبر و ائمه اطهار (علیهم‌السلام) است و این عمل همواره ازجمله‌ی موارد ممنوعه در اسلام بوده و ذکر احادیثی مانند «المحتکر ملعون» و «المحتکر کالملحد» نشان دهنده‌ی آن می‌باشد. در طول سالیان گذشته برخورد با محتکران از نوع انفعالی بوده و برای شکستن احتکار، فرد محتکر کالای خود را می‌بایستی در بازار عرضه می‌کرده است.

در خصوص مبارزه با جرم احتکار، قوانین مناسبی نظیر قانون نظام صنفی، قانون تعزیرات حکومتی و با اندک تفسیر موسعی قانون مجازات اخلالگران نظام اقتصادی موجود بوده و این جرم همه کالاها را شامل می‌شود و صرفاً ناظر به ارزاق نیست. به این معنا که ممکن است اجناسی مانند تلویزیون و ماشین لباسشویی و... نیز در صورتی که موردنیاز مردم باشد را نیز شامل شود. به هر جهت، قانون‌گذار ایران، به منظور سالم ماندن جریان پخش نیازمندی‌های عمومی در کشور و رفع موانع احتمالی، با وضع جریمه‌های مالی، شلاق و در نهایت اعدام به عنوان مفسد فی الأرض، به مقابله با این جرم می‌پردازد.

با عنایت به اهمیت موضوع و مطالب صدرالاشاره سؤالاتی در ذهن نقش می‌بندد که در این مقاله قصد دارم به آنها پاسخ گویم؛ برخی از این سوالات عبارت اند از: به چه صورت مصادیق کالاهای ضروری را تغییر می‌یابد؟ دایره‌ی شمول حکم احتکار نسبت به چه کالاهایی است؟ وجوه اشتراک و افتراق جرم احتکار با جرایم مشابه چیست؟ مجازات احتکار الکترونیکی به چه صورت می‌باشد؟ لذا به بررسی کیفر انگاری جرم محتکران و مختل‌کنندگان امور اقتصادی از دیدگاه فقه و حقوق ایران می‌پردازیم.

مفهوم شناسی

احتکار در لغت به معنای نگهداری طعام به انتظار گران شدن آن را گویند. جوهری در صحاح گفته: "الاحتکار: جمعُ الطعام وحسبه یترَبَّصُ به الغلاء" (جمع کردن و انبار کردن طعام به انتظار گران شدن). (جوهری، ۱۴۰۷ هـ ق: ۶۳۵). در بیشتر فرهنگهای لغت اصلی و معتبر زبان عربی نیز نزدیک به این معنا برای آن گفته شده است (ابن منظور، ۱۴۰۵ هـ ق: ۱۴۵).

در واقع، احتکار مصدر باب افتعال از ریشه «حکر» بوده و در لغت به معنای «گرد آوردن و نگهداشتن» و با به مفهوم انبار کردن طعام به انتظار کمبود و گران شدن می باشد و صاحب آن را محتکر می نامند. همچنین به معنای ظلم و ستم و سو معاشرت و لجابت نیز به کار می رود و بدین صورت که محتکر، با انبار کردن کالای ضروری به انتظار گران شدن و عدم ارائه آن از جانب شخص دیگر، به مردم ظلم کرده از این جهت دشواری و زیان در معیشت آنان وارد می سازد (مرتضی، داعی، ۱۳۹۸: ۷).

در اصطلاح نیز احتکار عبارتست از حبس گندم، جو، خرما، کشمش و روغن حیوانی و [خودداری] از فروش آنها (طوسی، بی تا: ۴۱۰). برابر ماده ۶۰ قانون نظام صنفی کشور با آخرین اصلاحات سال ۱۳۹۲، احتکار عبارت است از نگهداری کالا به صورت عمده با تشخیص مراجع ذی صلاح و امتناع از عرضه آن به قصد گران فروشی یا اضرار به جامعه، پس از اعلام ضرورت عرضه از طرف وزارت صنعت، معدن و تجارت با سایر مراجع قانونی ذی ربط، با توجه به تعریف فوق نیز، حبس و نگهداری مطلق کالاهای ضروری و مورد نیاز انسان، اعم از خوراکی، پوشاک، مسکن، اقلام دارویی و غیره، بنا به تشخیص مراجع قانونی و به قصد گرانفروشی یا اضرار به جامعه، مصداق احتکار به شمار می آیند.

احتکار در نزد فقها

بی شک پدیده احتکار در ظرف شرایط یاد شده از عوامل بسیار مخرب اقتصاد اجتماعی و مصداق روشن ظلم و اجحاف به مردم است که از منظر عقل و شرع محکوم و مورد تقبیح قرار گرفته است. به همین جهت با این رویکرد که احکام شرعی بر پایه مصالح و مفاسد واقعی استوار شده است اکثریت قریب به اتفاق فقها به حرمت احتکار فتوا داده اند، (علامه حلی، ۱۴۱۹ق: ۱۲۲ و خوئی، بی تا: ۴۲۶). هر چند برخی از فقها مانند شیخ مفید و شیخ طوسی و محقق حلی حکم به کراهت احتکار کرده اند (شیخ طوسی، ۱۳۸۷: ۱۹۵) لیکن با توجه به شرایط سه گانه که در حقیقت قوام احتکار به آنها است و با دقت در کلمات فقهای که قائل به کراهت احتکار شده اند سرانجام به این نتیجه می رسیم که حکم به کراهت در صورت فقدان شرایط سه گانه مورد نظر آنان بوده است. چنانکه صاحب جواهر الکلام که خود قائل به کراهت بوده اما با بیان رویکرد بالا اختلاف نظر فقها را رفع نموده است. بنابراین حکم به حرمت احتکار در موارد تحقق شرایط یاد شده نزد اکثر فقها پذیرفته شده است و از آنجا که ذکر ادله فقهی مسئله و تحقیق درباره آن از هدف این مقاله خارج است به همین قدر بسنده می کنیم ولی نکته مهم این است که احتکار یکی از

مصادیق ورودرویی و تعارض بین حقوق فرد و حقوق جامعه است زیرا مالک کالا به موجب حق فردی خود می‌تواند در مال خود به هر گونه خواهد تصرف کند ولی از سوی دیگر حفظ حقوق جامعه ایجاب می‌کند که مالک از تصرفاتی که موجب زیان رساندن به مردم است خودداری کند و از آنجا که پدیده احتکار موجب وارد شدن ضرر و فشار اقتصادی به جامعه می‌باشد و حیات مردم را در معرض تهدید قرار می‌دهد لازم است حق مالکیت فرد محدود شده و تصرفات او در اموال احتکار شده تحت کنترل و نظارت هیئت حاکم قرار گیرد (اسماعیلی، عباسیان، ۱۳۹۵: ۸).

رابطه ی قاعده ی تسلیط با احتکار

در واقع، حق مالکیت ملک و سلطه بر اموال و جواز تصرف در آنها در حال عادی و غیر از موارد تعارض با حقوق دیگران امری قطعی و مسلم است لیکن هر گاه این حق با حقوق عمومی و منافع عامه در تعارض و اصطکاک قرار گیرد از آنجا که حفظ مصالح جامعه و حقوق عمومی اهم و در ارجح است جایی برای اعمال این حق باقی نمی‌گذارد و با حاکمیت ادله حفظ حقوق اجتماعی و لزوم دفع ضرر از جامعه طبعاً حق مالک در صورت تعارض محکوم قرار گرفته و از استیفای آن جلوگیری خواهد شد، چنانکه قبلاً نیز اشاره شد. در کلیه موارد تعارض ادله مالکیت و جواز تصرف ملک در اموال خود با موارد مشمول قاعده لاضرر و لاضرار، لاضرر حاکم است و حق مالک با حاکمیت قاعده لاضرر دستخوش محدودیت و نقصان می‌شود. بنابراین استناد به ادله مالکیت و قاعده تسلیط در احتکار و مانند آن بی‌مورد است و نتیجه و محصولی به همراه ندارد (محمودی گلپایگانی، ۱۳۸۴: ۲۵۴).

در نتیجه، احتکار یکی از مصادیق ورودرویی و تعارض بین حقوق فرد و حقوق جامعه است زیرا مالک کالا به موجب حق فردی خود می‌تواند در مال خود به هر گونه خواهد تصرف کند ولی از سوی دیگر حفظ حقوق جامعه ایجاب می‌کند که مالک از تصرفاتی که موجب زیان رساندن به مردم است خودداری کند لذا حق مالکیت و قاعده ی تسلیط مالک بر اموال خود حقی مسلم و قطعی است ولی در مواردی که این حق با حقوق اجتماعی تعارض پیدا کند به حکم عقل و شرع باید حقوق اجتماعی را مقدم دانست و حقوق فردی طبعاً لازم است محدود و کنترل گردد. این ملاک ترجیح در مورد احتکار مصادق روشن و بین دارد و طبیعی است که حق جامعه بر حق مالک کالا حاکمیت پیدا می‌کند به همین جهت حاکم محکوم را وادار به فروش کالا می‌کند. به عبارت دیگر مسأله احتکار از مصادیق موانع قاعده ی تسلیط می‌باشد که در چهارچوب قاعده ی لاضرر می‌توان حکم به حرمت آن داد (ارجمندی، ۱۳۹۶: ۱).

احتکار در قرآن و حدیث

محتکر، ملعون است و محتکر آن بود که طعام بخرد و بنهد تا گران شود، آن گاه بفروشد و رسول صلی الله علیه و آله گفت: «هر که چهل روز طعام نگاه دارد تا گران شود و آن گاه همه به صدقه دهد، هنوز کفارت

آن نباشد. رسول صلی الله علیه و آله فرمود: «هر که چهل روز طعام نگاه دارد به نیت گران شدن، خدای تعالی از وی بیزار است و وی از خدای تعالی بیزار است.» و رسول صلی الله علیه و آله گفت: «هر که طعام خرد و به شهری برد و به نرخ وقت بفروشد، همچنان بود که به صدقه داده بود.»

امام علی (ع): «محتکر اهل معصیت و گناه کار است»

پیامبر اسلام (ص) در این باره می فرماید: «محتکر ملعون است.»

امام موسی کاظم (ع) از پیامبر (ص) روایت می کند: «... اگر بنده ای به عنوان دزد، به نزد خدا رود، در نظر من بهتر است تا به عنوان «محتکر»، که چهل روز ارزاق را احتکار کرده باشد...»

پیامبر اکرم (ص) می فرماید: «نگاهی به دوزخ افکندم، درّه ای دیدم که می جوشید، (به مالک دوزخ) گفتم: ای مالک! این درّه جای کیست؟ گفت: جای سه گروه: محتکران، اشخاص دایم الخمر، و دلالان زنا.

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ (سوره همزه، آیه ۲۰۱) وای بر هر نکوهشگر عیب جوی، آنکه مالی را گرد آورده و می شمارد .

أَلْهَأَكُمُ التَّكَاثُرُ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ (سوره تکاثر، آیه ۲۰۱) شما را فزونی جستن (در اموال و نسب) مشغول گردانید، تا اینکه قبرها را زیارت کردید (وارد قبر شدید و دستان از دنیا و زینت های او کوتاه شد.) با مراجعه به تفاسیر مختلف و معانی لغوی کلمات آیات معلوم می شود که مراد از این دو آیه هم نکوهش جمع آوری و روی هم انباشتن مال و تفاخر زیادی ثروت است.

آیه ۳۴ سوره توبه: خداوند در این آیه می فرماید؛ افرادی که از زر و سیم گنجینه می سازند و سپس آن را در راه خدا خرج نمی کنند، به عذاب دینداران بشارت داده می شوند.

حکم شرعی احتکار

به طور مسلم، احتکار در شرع مقدس نهی شده است. عده زیادی از فقها نیز حکم به تحریم آن داده اند، (امام خمینی، ۱۴۱۵ق: ۶۱۱). اگرچه برخی دیگر، دلایل حرمت را کافی ندانسته و حکم به کراهت داده اند (صیمری، ۱۴۲۰ق: ۳۲). اما در هر صورت برخی از مجازات های محتکر (مانند به فروش گذاشتن اموال احتکار شده) مورد اجماع علما است (همان).

اگرچه حرمت احتکار بر اساس آنچه در روایات آمده و نظر مشهور هم همان است، فقط در غلات چهارگانه و در روغن حیوانی و روغن نباتی است که طبقات مختلف جامعه به آن نیاز دارند؛ ولی حکومت اسلامی هنگامی که مصلحت عمومی اقتضا کند، حق دارد از احتکار سایر احتیاجات مردم هم جلوگیری کند و اجرای تعزیر مالی بر محتکر در صورتی که حاکم صلاح بداند، اشکال ندارد (امام خمینی، ۱۴۲۴: ۱۰۲۷).

دائرة ی شمول جرم احتکار

به نظر مشهور (امام خمینی، ۱۴۱۵ق: ۴۱۶). فقیهان امامیه کالاهایی که احتکار در مورد آنها صادق است عبارتند از: گندم، جو، خرما، کشمش، (که غلات چهارگانه معروف هستند) و نیز روغن حیوانی (نه نباتی). مستند گفته مشهور روایت غیاث بن ابراهیم از امام صادق "علیه السلام" می‌باشد: غیاث [بن ابراهیم] عن ابی عبدالله "علیه السلام" قال: لیس الحکرۃ الا فی الحنظلۃ و الشعیر و التمر و الزبیب و السمن. «احتکار فقط در گندم، جو، خرما، کشمش، و روغن حیوانی می‌باشد».

بعضی از فقها مانند: شیخ صدوق، شهید اول و شهید ثانی و از معاصرین امام خمینی "ره" علاوه بر مواد غذایی یاد شده، روغن زیتون را نیز از موارد احتکار نام برده‌اند (امام خمینی، ۱۴۱۵ق: ۴۱۶). در تأیید نظر این عدّه از فقیهان روایاتی نیز وجود دارد. در مقابل این دسته از فقهاء، احتکار را منحصر در مواد غذایی خاصی از مواد غذایی محدود کرده‌اند، دسته‌ای دیگر از فقهاء، احتکار را منحصر در مواد غذایی خاصی نمی‌دانند و هر آنچه را که در عرف جامعه به آن مواد غذایی (طعام) (خوئی، ۱۴۲۵ق: ۵۱۲). گفته شود را در برگیرنده حکم حرمت می‌کنند، از آن جمله می‌توان به «محقق خوئی» "ره" اشاره نمود (همان). با توجه به این نظریه چون نوع مواد غذایی مورد مصرف مردم باتوجه به شهرها و مکانهای مختلف متفاوت است مصادیق احتکار نیز در هر شهر مختلف خواهد بود. مثلاً در شهرهایی مثل مازندران و رشت که مواد غذایی اصلی آنها برنج می‌باشد، احتکار آن حرام، و در شهری دیگر که ماده غذایی اصلی برنج نبوده و از چیز دیگر مثل گندم به عنوان غذای اصلی روزمره استفاده می‌کنند احتکار گندم حرام و احتکار برنج حرام نمی‌باشد (همان: ۵۱۳).

این گروه از فقیهان دلیل سخن خود را اینگونه بیان کرده‌اند که:

اولاً: چون موضوع حرمت احتکار در احادیث "طعام" (همان: ۵۱۲). می‌باشد. و طعام در عرف به «هر آنچه که آدمی برای ادامه ی زندگی به آن محتاج است» می‌گوید، لذا احتکار هر گونه مواد غذایی (طعام) حرام است.

ثانیاً: روایاتی که احتکار را درغلات چهار گانه و روغن حیوانی محصور می‌کنند، از نظر سندی ضعیف‌اند، در نتیجه نمی‌توان از اطلاق (شمول) روایات صحیح السندی که دلالت بر حرمت احتکار در هر گونه مواد غذایی دارند، چشم پوشی کرد (همان: ۵۱۴).

در اینجا بایستی گفت، ساختاراندیشه فقهی، با توجه به غنای تئوریک و نظری و آمادگی و پذیرش فراوانی که دارد، بسیاری از واقعیت های جامعه جدید با نیازهای نو و مشکلات فقهی امروز را می‌تواند حل کند و اجتهاد ابزاری در دست فقیه برای تطبیق دادن محتوا و قواعد کلی شریعت با نیازهای دگرگون شونده و متحول هر عصر می‌باشد. پویندگی و بالندگی اجتهاد در گرو آگاهی به روح زمان و نیازهای آن است. اینکه در چه چیزهایی احتکار صادق است، چنانکه گفته شد، طبق نظر غیر مشهور، از طرف شارع مقدس حکم کلی احتکار بیان شده و طبیعی است که در اعصار مختلف مصادیق و ابزار و شیوه اجرای آن به صورت

گوناه‌گونی ممکن است، تغییر شکل دهد که در عصر حاضر یکی از مصادیق آن اختکار الکترونیکی است. در مقابل این گروه، هرچند غالب فقها نیز ضرورت تعمیم در تمامی احتیاجات جامعه را پذیرفته اند، اما در مقام افتاء، احتیاط کرده و روایات حاصره را ملاک قرار داده و تصمیم مقتضی در این خصوص را به صلاح‌دید حکومت بر اساس شرایط زمان و مکان واگذار کردند یعنی میان حکم اولیه و حکم حکومتی آن تفاوت قائل شدند (دنکوب، حسین آبادی، ۱۳۹۶: ۶).

دیدگاه امام خمینی در خصوص نقش زمان و مکان در تعمیم مصادیق اختکار

جمع بندی دیدگاه امام خمینی امام خمینی تحولی عظیم در بینش‌های فقهی حوزه‌های علمیه به وجود آوردند. ایشان از تغییرات مسائل که در بستر زمان و مکان جدید قرار داشت که بعضاً در مواردی، تغییر موضوع، حکم خاصی را نیز به دنبال داشت توانستند حرکت نوینی را در آرا و نظریات فقهی پدید آورند و معتقد بودند که اگر فقه سنتی تحت ضوابطی پیش رود پویا و پاسخگوی تمام نیازهای جامعه خواهد بود (موسوی بجنوردی، علیزاده، ۱۳۸۹: ۳۷).

ایشان فهم و تطبیق دین بر زندگی انسان معاصر و در نظر داشتن نقش زمان و مکان در شیوه استنباط را یکی از لوازم اصلی و اساسی و واقع بینانه فقاقت دانسته و در این باره می‌فرمایند:

اما در مورد دروس تحصیل و تحقیق حوزه‌ها، اینجانب معتقد به فقه سنتی و اجتهاد جواهری هستم و تخلف از آن را جایز نمی‌دانم. اجتهاد به همان سبک صحیح است ولی این بدان معنا نیست که فقه اسلام پویا نیست، زمان و مکان دو عنصر تعیین کننده در اجتهادند، مسئله ای که در قدیم دارای حکمی بوده است به ظاهر همان مسئله در روابط حاکم بر سیاست و اجتماع و اقتصاد یک نظام ممکن است حکم جدیدی پیدا کند، بدان معنا که با شناخت دقیق روابط اقتصادی و اجتماعی و سیاسی همان موضوع اول که از نظر ظاهر با قدیم فرقی نکرده است، واقعا موضوع جدیدی شده است که قهراً حکم جدیدی می‌طلبد. مجتهد باید به مسائل زمان خود احاطه داشته باشد (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۲۱: ۲۸۹).

فقه یک علم واقعی است و علم واقعی از نظر امیر المؤمنین علی آن است که نتیجه آن در جهت سازندگی حیات مادی و معنوی انسان به کار آید. پس فقه را زمانی باید یک علم واقعی دانست که در زندگی مردم در هر عصری حضور داشته باشد و برای هر رخدادی که در حیطه موضوعات فقهی ظهور می‌یابد، پاسخی در خور و متیقن داشته باشد. هنر امام خمینی در این بود که نه مانند جمودگرایان و قشریان و سطحی نگران که از پاسخگویی در برابر حوادث واقعه سرباز می‌زنند، بودند و نه مانند متهوران و نا آگاهان که از راه‌های غیر مبتنی بر منابع معتبر شرعی، حکمی را بیان می‌کنند. خودشان در باره خصوصیات مجتهد می‌فرمایند: یک مجتهد باید زیرکی و هوش و فراست هدایت یک جامعه بزرگ اسلامی و حتی غیر اسلامی را داشته باشد و علاوه بر خلوص و تقوا و زهدی که در خور شأن مجتهد است. واقع مدیر و مدبر باشد. . . فقه، تئوری واقعی و کامل اداره انسان از گهواره تا گور است (همان).

با توجه به در نظر گرفتن عنصر زمان و مکان، نمود آرای امام را می‌توان در تعمیم مصادیق احتکار به وضوح دید. و با توجه به نقش زمان و مکان می‌توان به این نتیجه رسید که فقیه می‌تواند با توجه به مقتضیات زمان درباره احکام متغیر اسلام، پس از تشخیص با در نظر گرفتن اهداف عالیه اسلام و مصالح و منافع نظر داده و بر اساس آنها حکم مقتضی صادر نماید و مهم ترین مسئولیتی که در این زمان متوجه فقهای عظام می‌باشد، همین امر است (موسوی بجنوردی، مهدیان کرانی، ۱۳۹۴: ۶۹).

احتکار در تجارت الکترونیک

احتکار الکترونیکی یکی از مسائل نوظهوری است که برخی از فقهای شیعه در همسانی احکام آن با احتکار سنتی اتفاق نظر دارند. در تجارت الکترونیک، ابزار تجاری و احتکاری کاربر، وسایل ارتباط الکترونیکی است؛ اما فضای احتکار با توجه به نوع کالای احتکار شده متفاوت خواهد بود. کاربر به قصد افزایش قیمت، اقدام به احتکار کالاها در فضای مادی یا غیر فعال کردن خدمات نرم افزاری در فضای مجازی و ذخیره کردن داده‌ها و اطلاعات در حافظه های جانبی خود کرده و به بحران اقتصادی و اجتماعی دامن می‌زند. احتکار الکترونیکی هم در تعریف و هم در شرایط با احتکار سنتی یکسان است و موارد خاصی که در روایات به عنوان اقسام احتکار مطرح شده، از باب ذکر مصادیق در زمان و مکان صدور روایات بوده، فرا زمانی و مکانی نیست. از این رو، حکومت اسلامی به هنگام مصلحت جامعه حق دارد از احتکار الکترونیکی جلوگیری کرده و محترک را تعزیر کند. شیوه مجازات در احتکار الکترونیکی با توجه به ماهیت و نوع و میزان آن، باید بگونه‌ای باشد که اثرات لازم در بازدارندگی از جرم را داشته باشد (ایزدی فرد، علیزاده، ۱۳۹۵: ۲۹).

احتکار دارو

با دقت در روایات و با توجه به توضیحات فوق، روشن می‌گردد که برای تحقق موضوع احتکار، وجود چند عنصر به عنوان رکن، لازم است و این عناصر عبارت اند از:

۱. حبس و انبار کردن کالا؛
 ۲. احتیاج داشتن مردم مسلمان به آن؛
 ۳. نبودن شخص دیگری که آن کالا را به اندازه کافی در اختیار مردم بگذارد؛
 ۴. انجام دادن این کار به نیت بالا رفتن قیمت کالا.
- دقت در عناصر مذکور نشان می‌دهد که انبارسازی داروهای مورد نیاز مردم و امتناع از عرضه آنها نیز، می‌تواند موضوع حکم احتکار، قرار بگیرد (مرتضی، داعی، ۱۳۹۸: ۸).

تفاوت قوانین در خصوص مبارزه با احتکار

با بررسی قوانین مختلف که به ذکر موضوع احتکار پرداخته‌اند، می‌توان دریافت که تعریف احتکار در قانون تعزیرات با تعریف آن در قانون تشدید مجازات محتکران و گران‌فروشان تفاوت‌هایی دارد. یکی از این تفاوت‌ها این است که در قانون تعزیرات به این نکته اشاره شده که نگهداری کالا باید به صورت عمده باشد. به این معنا که اگر به صورت جزئی بود و فرد مقداری از کالا را برای خود نگهداری کرد تا بعداً بفروشد و مبلغی را به دست آورد، مشمول این تعریف نمی‌شود. به شرطی که مرجع ذی‌صلاح این مقدار از کالا را «عمده» تشخیص ندهد. تفاوت دیگر تعریف احتکار در این دو قانون آن است که در قانون تعزیرات، قصد گرانفروشی مطرح شده است و در قانون تشدید مجازات محتکران و گران‌فروشان، قصد افزایش قیمت. این دو مورد تفاوت‌هایی با هم دارند. به این معنا که زمانی کالا را نگهداری می‌کنیم تا در آینده گران‌تر شود و آن را بفروشیم. در حالت دیگر کالا را نگهداری می‌کنیم تا گرانتر از قیمت همان زمان به فروش برسانیم. مورد دیگر این است که گاهی فرد کالا را گرانتر نمی‌فروشد ولی قصدش ضرر زدن به جامعه است. یعنی می‌داند که قیمت کنونی با آینده تفاوتی ندارد ولی قصد اضرار به جامعه را دارد. همچنین این احتمال وجود دارد که این کالا اکنون ضروری باشد اما در آینده چندان ضرورتی نداشته باشد و حتی قیمت آن نیز در آینده افزایش پیدا نکند. اما فرد کالا را در انبار، منزل یا مغازه خود نگهداری کند تا به جامعه ضرر بزند. یعنی قانونگذار تعریف احتکار را بسیار گسترده‌تر کرده و احتکار لزوماً ناظر به گرانفروشی در آینده نیست (بی‌نا، ۱۴۰۰).

جریمه احتکار با عنایت به دفعات تکرار در طول هر سال به شرح زیر است:

الف: مرتبه اول، الزام محتکر به عرضه و فروش کل کالاهای احتکار شده و جریمه نقدی معادل پنجاه درصد قیمت روز کالاهای احتکار شده.

ب: مرتبه دوم، الزام محتکر به عرضه و خرید و فروش کل کالاهای احتکار شده و جریمه نقدی معادل دو برابر قیمت روز کالاهای احتکار شده و نصب پارچه یا تابلو بر سر در محل کسب به عنوان متخلف صنفی به مدت یک ماه.

ج: مرتبه سوم، الزام محتکر به عرضه و خرید و فروش کل کالاهای احتکار شده و جریمه نقدی معادل پنج برابر قیمت روز کالاهای احتکار شده و نصب پارچه یا تابلو بر سر در محل کسب به عنوان متخلف صنفی و تعطیل محل کسب به مدت یک ماه.

اما جدای از میزان مجازات‌های تعیین شده در قانون برای عمل مجرمانه احتکار، باید دید تا چه میزان مجریان با مرتکبان این جرم برخورد مناسب و قانونی انجام می‌دهند تا شاهد بازدارندگی باشیم.

بسیاری از کارشناسان بر این باورند که اگر برخوردهای قانونی، سریع، به‌موقع و متناسب با جرم صورت گیرد، تا این میزان شاهد وقوع جرایم در جامعه نخواهیم بود. در حقیقت مساله کمبود یا نقص قوانین مطرح نیست بلکه موضوع اصلی، نحوه عمل به قوانین است.

بر این اساس، اگر با محکمران به موقع و با قاطعیت برخورد می‌شد، به طور قطع امروز شاهد وقوع این جرم از سوی مجرمان نبودیم و بازار به دلیل احتکار تا این میزان آسیب نمی‌دید (همان)

قوانین مبارزه با احتکار در شرایط فعلی

در حوزه احتکار و مبارزه با پیامدهای آن سه قانون وجود دارد که شامل قانون نظام صنفی مصوب سال ۱۳۸۰، قانون تعزیرات حکومتی مصوب سال ۱۳۶۷ و قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور، مصوب سال ۱۳۶۹ و با آخرین اصلاحات ۱۳۹۹/۱۲/۲۵ است. براساس قانون تعزیرات حکومتی و نظام صنفی، عمده مجازات‌هایی که پیش‌بینی شده است مربوط به تخلفات صنفی و نظام صنفی و همچنین جریمه نقدی است؛ در حالی که در قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور اعدام هم تعیین شده است. براساس ماده ۴ قانون تعزیرات حکومتی، "احتکار عبارت است از نگهداری کالا به صورت عمده و تشخیص مرجع ذیصلاح و امتناع از عرضه آن به قصد گرانفروشی یا ضربه زدن به جامعه"، منظور از احتکار نگهداری کالا در خانه نیست بلکه به معنای نگهداری کالا در خانه یا انبار به صورت عمده و امتناع از عرضه آن به بازار به قصد گرانفروشی یا وارد کردن ضرر به جامعه است (مدنی، ۱۴۰۰).

البته در قانون تصریح شده که باید اعلام ضرورت از سوی دولت باشد، یعنی دولت باید مشخص کند که کدام کالا ضروری و نگهداری آن مصداق احتکار است یا نیست؛ به عنوان مثال فردی که با مجوز قانونی، میوه‌هایی را به قصد فروش در شب عید در انبار نگهداری می‌کند، محکمران نیست، زیرا در این خصوص هیچ کمبودی نیست و جامعه هم به آن احتیاجی ندارد. در بحث احتکار باید قصد فرد خودداری از عرضه به منظور گران‌تر شدن یا ضربه زدن به جامعه باشد، این در حالی است که بر اساس این قانون، مجازات خفیفی برای محکمران در نظر گرفته شده است.

در واقع برای محکمرانی که نخستین بار مرتکب این جرم می‌شوند الزام به فروش کالای احتکار شده و اخذ جریمه معادل ۱۰ درصد ارزش کالا پیش‌بینی شده است، در مرتبه دوم نیز فروش کالای احتکار شده توسط دولت و اخذ جریمه از ۲۰ تا ۱۰۰ درصد، در مرتبه سوم فروش کالا توسط دولت و جریمه از یک تا سه برابر ارزش کالا و قطع کلیه خدمات تا ۶ ماه و نصب پارچه در محل به عنوان محکمران و در مرتبه چهارم علاوه بر مجازات‌ها و جریمه‌های مذکور، لغو پروانه واحد صنفی و معرفی از طریق رسانه‌های گروهی پیش‌بینی شده است. مزیت این قانون این است که حتی می‌توانیم احتکار را به عنوان امری که جنبه عمومی پیدا می‌کند، در رسانه‌های عمومی اعلام کنیم، به نحوی که فرد محکمران از نظر افکار عمومی تحت فشار قرار گیرد، لذا از این جنبه خیلی می‌تواند بازدارنده باشد، این در حالی است که مرجع رسیدگی به این تخلفات تعزیرات حکومتی است. اما در قانون نظام صنفی مصوب سال ۸۲، قانونگذار در ماده ۶۰ احتکار را «نگهداری کالا به صورت عمده با تشخیص مراجع ذیصلاح و امتناع از عرضه آن به قصد گرانفروشی و ضربه زدن به جامعه» تعریف کرده، این در حالی است که مطابق این قانون پس از اعلام ضرورت عرضه از

سوی وزارت صنعت و معدن و تجارت یا سایر مراجع قانونی ذیربط، این نهادها هم مکلفند اعلام کنند که ضرورت عرضه وجود دارد و این افراد از عرضه کالا به بازار امتناع کرده‌اند. در قانون نظام صنفی که در سال ۹۲ اصلاح شده، در خصوص مجازات محتکران پیش‌بینی شده است که در مرتبه نخست الزام محتکر به عرضه و فروش کالا و جریمه نقدی معادل ۷۰ درصد ارزش کالا، در مرتبه دوم الزام محتکر به عرضه فروش کالا و جریمه نقدی معادل سه برابر قیمت روز کالا و نصب پارچه یا تابلو بر سردر محل کسب و تعطیلی محل کسب به مدت یک ماه، در مرتبه سوم الزام محتکر به عرضه و فروش کالا و جریمه نقدی معادل ۷ برابر قیمت روز و نصب پارچه یا پلاکارد در محل کسب و تعطیلی آن به مدت سه ماه است (همان).

در دو قانون تعزیرات حکومتی و قانون نظام صنفی، مجازات‌های سخت برای محتکران در نظر گرفته نشده و تنها اعمال مجازات‌های صنفی و نقدی را مانع از گرانفروشی قلمداد کرده است. اما در قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۶۹ و آخرین اصلاحات ۱۳۹۹/۱۲/۲۵، قانونگذار اذعان کرده است که ارتکاب هر یک از اعمال یاد شده جرم است، این در حالی است که در قوانین قبلی احتکار را تخلف صنفی و شغلی محسوب کرده است. قانونگذار مطابق قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی با این تصور که در اساس افرادی در نظام اقتصادی کشور، در امر توزیع مایحتاج عمومی از طریق گرانفروشی کلان ارزاق یا سایر نیازمندی‌های عمومی و احتکار عمده ارزاق و نیازمندی‌های مردم و پیش خرید محصولات کشاورزی و مورد نیاز مردم اخلاک ایجاد می‌کنند، جرم‌انگاری کرده و اعلام کرده است چنانچه این امور انجام شود، نوعی اخلاک در نظام اقتصادی است و مجازات آن خیلی شدید است. براساس ماده ۲ این قانون که چند تبصره نیز دارد، هریک از اعمال مذکور در بندهای ماده یک چنانچه به قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران یا به قصد مقابله با آن یا با علم به مؤثر بودن اقدام در مقابله با نظام باشد جرمش در حد افساد فی الارض است و مرتکب، محکوم به اعدام می‌شود. در واقع، اختفا و امتناع از عرضه کالا به معنای خودداری از عرضه کالای دارای نرخ رسمی به قصد گرانفروشی با تبعیض در فروش است و در مواردی که تخلف احتکار به صورت جزئی است از این ماده قانونی استفاده می‌شود. همچنین افزودن یک تبصره به ماده ۱۵ قانون نظام صنفی تحت عنوان "فرد صنفی مسوول تحویل تمام و کمال کالاها و خدمات فروخته شده مطابق صورتحساب تسلیمی به مشتری است" و افزودن آن به ماده ۶۸ قانون نظام صنفی به عنوان تخلف ضروری است (همان).

تشدید مجازات در جرم احتکار

قانونگذار جهت شدت عمل بیشتر در خصوص جرایم احتکار و گران فروشی، مجازات شروع به جرم را نیز پیش بینی و در تبصره ۳ ماده ۲ قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور مقرر می‌دارد: (مجازات شروع به جرم موضوع قسمت اول این ماده یک تا سه سال حبس و پانصد هزار تا پنج میلیون

جزای نقدی و مجازات شروع به جرم قسمت اخیر این ماده شش ماه تا دو سال حبس و دویست و پنجاه هزار ریال تا دو میلیون و پانصد هزار ریال جزای نقدی و مجازات شروع به جرم موضوع تبصره یک این ماده شش ماه تا یک سال و نیم حبس و دویست هزار ریال تا یک میلیون ریال جزای نقدی است) همچنین مقنن راه هر گونه ارفاق در خصوص این قبیل مجرمین را مسدود نموده و نه تنها هیچ یک از مجازات‌های مقرر در این قانون را قابل تعلیق ندانسته، بلکه مجازات اعدام و جزای مالی و محرومیت و انفصال دائم از خدمات دولتی و نهادها از طریق محاکم را قابل تخفیف یا تقلیل نمی‌شناسد (ملک پور، ۱۴۰۰).

قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور که در آذر سال ۱۳۶۹ به تصویب رسیده است بدون آنکه برخلاف قانون تعزیرات حکومتی و قانون تشدید مجازات مجتکران و گرانفروشان تعریفی از احتکار ارائه کند؛ احتکار عمده ارزاق یا مایحتاج عمومی و پیش‌خرید فراوان تولیدات کشاورزی و سایر تولیدات مورد نیاز عامه و امثال آن را به منظور ایجاد انحصار یا کمبود در عرضه آنها جرم انگاری کرده و برای آن حسب مورد مجازات حبس و جزای نقدی تا اعدام را مورد پیش بینی قرار داده است. احتکار در قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور و برخلاف قوانین دیگر موجود در این زمینه، دایره گسترده‌ای از ارزاق و مایحتاج عمومی را در بر می‌گیرد و صرفاً ناظر بر احتکار غلات اربعه و روغن نیست و البته مقررات آن به صورت ضمنی، قانون تشدید مجازات مجتکران و گرانفروشان را نسخ کرده است (حجتی، ۱۳۹۷).

اگر احتکار ارزاق و مایحتاج عمومی به قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران یا به قصد مقابله با آن یا با علم به مؤثر بودن اقدام در مقابله با نظام مزبور چنانچه در حد فساد فی الارض باشد مرتکب به اعدام و در غیر این صورت به حبس از پنج تا ۲۰ سال محکوم می‌شود و در هر دو صورت دادگاه به عنوان کیفر مالی، حکم به ضبط همه اموالی که از طریق احتکار به دست آمده باشد، خواهد داد (همان).

در ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ نیز ضمن جرم انگاری افساد فی الارض، یکی از مصادیق افساد فی الارض، اختلال در نظام اقتصادی کشور دانسته شده است که یکی از مصادیق اختلال در نظام اقتصادی کشور را می‌توان احتکار دانست. ملاحظه می‌گردد قانون‌گذار ایران، جهت سالم ماندن جریان توزیع مایحتاج عمومی در کشور و رفع موانع احتمالی، با وضع جرمه‌های مالی، حبس، تازیانه و در نهایت اعدام، به مقابله با این جرم پرداخته است (خزائی و دیگران، ۱۳۹۸: ۴۷).

نتیجه‌گیری

احتکار پدیده‌ای زیانبار و عامل موثری جهت به هم زدن تعادل اقتصادی و سوءاستفاده غیر انسانی از موقعیت اضطراری در معاملات بوده که عبارت است از حبس اقلام شش‌گانه (گندم، جو، خرما، کشمش، روغن، نمک) که به انتظار افزایش قیمت و نیاز مردم به این اقلام، نگهداری شده و عرضه‌کننده دیگری در دسترس نباشد. تنگی معیشت از ملاک‌های تحقق احتکار در زمان کمبود کالا است و تعمیم مصادیق

احتکار از اختیارات ولی فقیه و حاکم شرع است که حکومت در دست اوست تا با در نظر گرفتن اهداف عالیه و مصالح اسلام و مقتضیات زمان حکم مقتضی صادر نماید. افراد سودجو با اطلاع از شرایط عرضه و تقاضا و گاهی با مداخله و ضد و بند در تولید و عرضه و ترند های دیگر، اجناس و کالاهایی را خریداری و آن را انبار می نمایند تا با قیمتی بالاتر و گاهی تا چندین برابر قیمت خریداری شده به فروش رسانند لذا تقاضا نسبت به عرضه کالا افزایش یافته و در نتیجه سبب افزایش قیمت ها می شود.

موضوع جرم احتکار و جرائم مشابه، محدود به کالاهای مذکور در روایات نیست و قابل تسری به کلیه کالاهای ضروری جامعه می باشد. اگر چه احتکار و جرائم مشابه از نظر ماهیت و عناصر تشکیل دهنده یکی می باشد لکن دارای تفاوت های جزئی هم می باشند و مجازات های مندرج در قانون، در مقایسه با مجازات احتکار بسیار نامناسب و دارای اشکالات فراوان است. احتکار الکترونیکی هم در تعریف و هم در شرایط با احتکار سنتی یکسان است و حکومت اسلامی به هنگام مصلحت جامعه حق دارد از احتکار الکترونیکی جلوگیری کرده و محتکر را تعزیر کند.

در ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲ نیز ضمن جرم انگاری افساد فی الأرض، یکی از مصادیق افساد فی الأرض، اخلال در نظام اقتصادی کشور دانسته شده است که یکی از مصادیق اخلال در نظام اقتصادی کشور را می توان احتکار دانست. ملاحظه می گردد قانون گذار ایران، جهت سالم ماندن جریان توزیع مایحتاج عمومی در کشور و رفع موانع احتمالی، با وضع جریمه های مالی، حبس، تازیانه و در نهایت اعدام، به مقابله با این جرم پرداخته است. در واقع، اگر احتکار به صورت گسترده انجام گیرد؛ به گونه ای که بر زندگی و معیشت گروه زیادی از مردم تأثیر منفی داشته، تعادل زندگی آنها را بر هم زده و موجب ضرر و زیان عمده ای در جامعه گردد، در این حالت، عنوان افساد فی الأرض بر آن صدق می نماید. در این صورت، بر اساس طریقه شرع و نظر قانونگذار ایران در قانون مجازات اخلال گران در نظام اقتصادی کشور ۶۹/۹/۱۹ و ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی، محتکر، مشمول مجازات مفسد فی الارض گردیده و بر اساس گستردگی اخلال در نظام اقتصادی کشور و شدت اخلال در نظم عمومی کشور، محتکر حداقل به مجازات های تعزیری و حداکثر به اعدام محکوم می گردد.

فهرست منابع و مآخذ

کتاب:

- ابن منظور، جمال الدین، (۱۴۰۵ق)، لسان العرب، قم، نشر ادب الخوره.
- امام خمینی، سید روح الله، (۱۴۲۴ق)، توضیح المسائل، ج ۲، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- امام خمینی، سید روح الله، (۱۴۱۵ق)، کتاب البیع، قم، انتشارات جامعه مدرسین.
- امام خمینی، سید روح الله، (۱۳۸۵)، صحیفه امام، دوره ۲۲ جلدی، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- جوهری، اسماعیل بن حماد، (۱۴۰۷ق)، صحاح اللغة، بیروت، انتشارات دارالعلم للملایین.
- خوئی، سید ابوالقاسم، (۱۴۲۵)، التنقیح فی شرح المکاسب، مقرر: میرزا علی غروی، قم، مؤسسه احیاء آثار الامام الخوئی.
- خوئی، سید ابوالقاسم، (بی تا)، مصباح الفقاهه، تقریرات، مقرر محمد علی توحیدی تبریزی، قم، مطبعه سید الشهدا.
- شیخ طوسی، محمد بن حسن، (۱۳۸۷)، المبسوط فی فقه الامتیه، تهران، المکتب امرتضویه .
- صیمری، مفلح بن حسن، (۱۴۲۰)، غایه المرام فی شرح شرائع الإسلام، ج ۲، بیروت، دارالهادی.
- طوسی، ابی جعفر محمد بن الحسن، (بی تا)، النهایه، قم، انتشارات قدس.

مقاله:

- ارجمندی فرد، منصوره، (۱۳۹۶)، بررسی حقوقی احتکار و تطبیق آن با قاعده فقهی تسلیط، کنفرانس ملی رویکردهای نوین علوم انسانی در قرن ۲۱، رشت.
- اسماعیلی، سمانه؛ عباسیان، پیمان، (۱۳۹۵)، واکاوی حقوقی احتکار و تطبیق آن با قاعده فقهی تسلیط، فصلنامه فقه و حقوق معاصر، سال دوم، شماره ۳، از ص ۵ تا ص ۲۲.
- ایزدی فرد، علی اکبر؛ علیزاده، امیرمحمد، (۱۳۹۵)، بررسی فقهی و حقوقی احتکار در تجارت الکترونیک، دو فصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی، سال چهل و نهم، شماره ۱، از ص ۱۷ تا ص ۳۲.
- بی نا، (۱۴۰۰)، احتکار و مجازات محتکران و گران فروشان
<https://delgarm.com/laws/167639>
- حجتی، سید مهدی، (۱۳۹۷)، مجازات احتکار ارزاق عمومی به قصد ضربه زدن به نظام، اعدام است
<https://irna.ir/news/83030821> .
- خزایی، میثم؛ سیادت، سید محمدحسن؛ لیلی، محمدعلی، (۱۳۹۸)، امکان سنجی تطبیق افساد فی الارض بر احتکار مایحتاج عمومی مردم، فصلنامه حکومت اسلامی، سال ۲۴، شماره ۴، از ص ۲۹ تا ص ۵۶.
- دنکوب، ابوالفضل و حسین آبادی، فاطمه، (۱۳۹۶)، بررسی فقهی و حقوقی تعمیم احتکار، سومین همایش شرق شناسی، صلح و دیپلماسی فرهنگی، دانشگاه گلستان، گرگان.

- محمودی گلپایگانی، محمود، (۱۳۸۴)، بررسی حقوقی احتکار و نرخ گذاری آن، فصلنامه دانشکده ی حقوق و علوم سیاسی، ش ۶۸، از ص ۲۳۳ تا ص ۲۵۶.
- مدنی، مرتضی، (۱۴۰۰)، مرز احتکار و مقابله قانونی با آن
<https://irna.ir/news/84304628>.
- مرتاضی، احمد؛ داعی، لیلا، (۱۳۹۸)، ملاحظات شرعی احتکار دارو، فصلنامه علمی و پژوهشی قرآن و طب، دوره ۴، شماره ۴، از ص ۷ تا ص ۱۲.
- ملک پور، امیرمحمد، (۱۴۰۰)، احتکار، احتکار/<https://malekpourmie.net>.
- موسوی بجنوردی، سید محمد؛ علیزاده، نگار، (۱۳۸۹)، بررسی حقوقی مساله شبیه سازی انسان با رویکردی بر آرای امام خمینی (ره). فصلنامه متین، ش ۴۸، از ص ۱۷ تا ص ۳۹.
- موسوی بجنوردی، سید محمد؛ مهدیان کرانی، افسانه، (۱۳۹۴)، نقش زمان و مکان در تعمیم مصادیق احتکار با رویکردی به آرای امام خمینی (س). فصلنامه متین، شماره ۶۹، از ص ۵۳ تا ص ۷۲.

